

V. TOVÁBBI ADALÉKOK AZ ELLENFORRADALMI MUNKÁSALAKULATOKHOZ

Mindezek után felmerül, hogy mi volt az ellenforradalmi munkásalakulatokat érintő folyamatok politikai háttere. Miként vélekedtek róla a rendszer döntéshozói, s milyen terveik voltak az intézménnyel kapcsolatban? Ebben a fejezetben ezekre a kérdésekre keresem a választ.

1920. július 22-én Teleki Pál – mint frissen kinevezett miniszterelnök – felszólalt a Nemzetgyűlésben, és számos területet érintve ismertette jövőbeni elképzeléseit. Teleki kifejtette, hogy belügyi, igazságügyi és honvédelmi ügyekben is terveznek a jövőben új intézkedéseket tenni. Példaként a honvédelmi minisztert hozta fel: *„Egyik ilyen intézkedés az lesz, hogy a sorozásnál megbízhatatlanoknak minősített elemek katonai szolgálatát szabályozzuk. A megbízhatatlanság nem lehet felmentési ok. Ezzel a kérdéssel a munkanélküliség kérdését is szabályozni fogjuk és szabályozni fogunk ezen megbízhatatlan elemeknek a katonai szolgálatát esetleg oly módon, hogy mint munkászászlóaljok szerveztessenek.”*¹²⁶ Az elmondottakat általános helyeslés kísérte, mi több, egy képviselő, Taszler Béla¹²⁷ *„Közmunkát végeztetni velük!”*¹²⁸ felkiáltással biztosította a kormányt a támogatásáról.

Egy nappal később 1920. július 23-án a Nemzetgyűlés ülésén folytatódott a vita a kormány programjáról. Az ülésen Andrassy Gyula¹²⁹ több ponton is bírálta a kormány terveit, többek között kitért a felállítani szándékozott munkászászlóaljakra is. Andrassy felszólalásában kifejtette, hogy a megbízhatatlanság kérdésében nem kollektíven, hanem személyenként kell dönteni:

„Ugyancsak aggodalommal veszem és bizonyos bizalmatlansággal veszem azt a másik gondolatot, amely abban áll, hogy a hadiszolgálatban a gyanús elemekre egy bizonyos lealázó külön feladatot rónak. (...) itt a kardinális pont az egész kérdésben az, hogy az egyéni szelekció lesz-e az egésznek az alapja és ki lesz az, aki ezt a szelekciót megcsinálja? (...) ne pedig azt mondják, hogy minden zsidó vagy szociáldemokrata, vagy a munkás-szakszervezetek tagja megbízhatatlan. Ez bűn volna, mert ez a viszály magvát bintené el. Ez nem konszolidálná Magyarországot, hanem dekomponálná. De ha a kellő középúton megy a dolog, ha megtalálják

¹²⁶ *Nemzetgyűlési napló*, 1920. július 22.

¹²⁷ Taszler Béla (1872, Vágújhely – 1942, ?) Az első világháborúban az 1. honvéd táborigazságnál szolgált, a Tanácsköztársaság alatt ellenforradalmi tevékenysége miatt üldözték. A Keresztény Nemzeti Egyesülés pártjának alelnöke, majd igazgatója, a nemzetgyűlésbe az erzsébetfalvai kerület képviselőjeként került be. Vidor, 1921: 147.

¹²⁸ *Nemzetgyűlési napló*, 1920. július 22.

¹²⁹ Andrassy Gyula (1860, Töketerebes – 1929, Budapest) Andrassy Gyula grófnak, Magyarország korábbi miniszterelnökének és az Osztrák–Magyar Monarchia volt külügyminiszterének fia. Diplomata, attasé a berlini és konstantinápolyi osztrák–magyar nagykövetségen. A Wekerle-kormányban belügyminiszteri, majd később közös külügyminiszteri tisztséget is betöltött. A Tanácsköztársaság idején külföldön tartózkodott, ahonnan 1920-ban tért vissza. Ez időben a miskolci I. választókerület nemzetgyűlési képviselővé választotta. Eleinte pártonkívüli volt, majd 1921-ben a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjához csatlakozott. Vidor, 1921: 2–6.

a végrehajtás módját, akkor megnyugvással fogadhatjuk”.¹³⁰ Andrassy felszólalásához két képviselő – Meskó Zoltán¹³¹ és Reischl Richárd¹³² – is kommentárt fűzött. Előbbi „ne féltse a zsidókat”, míg utóbbi „zsidó nem lesz többé katona Magyarországon” kijelentéssel reagált képviselőtársa szavaira.¹³³

1920. július 31-én Teleki Pál a kormányprogramról szóló záró vitában külön kitért Andrassy kritikájára. Beszédében a zsidók és a megbízhatatlanok helyzetét elemezte:

„E beszédek kapcsán a sajtóban is meglehetősen széles alapon szóvátétetett ez a kérdés és úgy lett beállítva, mintha a megbízhatatlan szó alá én azt akartam volna rejteni, hogy zsidó. [...] Méltóztassanak meggyőződésként lenni, hogy én nem szoktam soha a véka alá rejteni azt, amit mondani akarok. Ha azt akartam volna mondani, hogy zsidó, akkor ezzel a szóval mondtam volna. Én azszal a szóval mondtam, hogy megbízhatatlan; méltóztassék tehát ezt is érteni alatta. Hogy pedig ki az a megbízhatatlan, az azt hiszem mindazoknak, akik tudják, hogy Magyarország egy kommunizmuson ment keresztül, nem szükséges, hogy külön megmagyarázzam. Megbízhatatlan mindenki, aki a kommunizmushoz aktíve vagy bizonyos mértékig passzíve is hozzájárult. De természetes, hogy a megbízhatatlanságnak is vannak fokai, amelyek a népbiztosok bűnétől egészen odáig mennek, ahol néha már nehéz megmondani, hogy valaki pusztán csak gyávaságból vagy esetleg még mindig bizonyos konszenzusból működött közre passzíve a kommunizmus alatt. A megbízhatatlanság is fokozatok szerint fog tehát megítélni. Ennek szisztémáját nehéz megszüntetni, de senkit sem fogunk eleve – és ez csak természetes és egyáltalában a rendellenes állapotot jellemzi, hogy még ezt is ki kell jelentenem – sem vallása, sem faja, sem nemzetisége miatt megbízhatatlannak kijelenteni. Ezt az államnak semmiféle közege nem teszi, nem fogja tenni, nem szabad tennie. A megbízhatatlanságot eddig is megállapították és mi intézkedésünkkel nem azt célozzuk, hogy a megbízhatatlanokat most egy különösen diffamáló munkára alkalmazzuk. [...] Mi csak arra akarunk rámutatni és ez az, ami anomália és amit meg kell szüntetni, hogy ha valakiről megállapították, hogy megbízhatatlan, ennek ne az legyen a konzekvenciája, hogy az illetőt a katonai szolgálat alól mintegy felmentsék, hogy ezért mintegy jutalomban részesüljön és szabadon eresztessék. Ez az, amit mi meg akarunk változtatni. Am ezeket is katonai szolgálatra rendeljük be, csak hogy olyanképen, hogy akikenél a megbízhatóság tekintetében ilyen kétehek merültek fel, nem fegyveres szolgálatra. Ezek fegyver nélkül fognak különféle

¹³⁰ *Nemzetgyűlési napló*, 1920. július 23.

¹³¹ Meskó Zoltán (1883, Baja – 1959, Nagybaracska): Katonai főreáliskolát, majd katonai műszaki akadémiát végzett, ezt követően katonai szolgálatba lépett. Részt vett a Nemzeti Hadsereg szervezésében, a Friedrich-kormány kigazdaügyi, majd földművelésügyi államtitkára volt. Az 1920-as választásokon a kiskőrösi kerület választotta képviselőjévé. Vidor, 1921: 92–93.

¹³² Reischl Richárd (1876, Keszthely – 1944, Keszthely): Kereskedelmi végzettséget Grazban, gazdasági végzettséget pedig szülővárosában szerzett. A keszthelyi kerület a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának programjával választotta képviselőnek. Vidor, 1921: 113.

¹³³ A Nemzetgyűlési napló e két képviselő véleményét nem tartalmazza, olybá tűnik, hogy ezt csupán a Magyarország folyóirat beszámolója rögzítette. *Magyarország*, 1920. július 24.

*szolgálatokat teljesíteni; ha pedig valakiről ezenközben bebizonyosodik, hogy igen jól viseli magát és megbízható, akkor nagyon természetesen át fog minősítettetni, illetve más szolgálatot is fog teljesíteni”.*¹³⁴

Teleki zsidókkal kapcsolatos kijelentése jól példázza azt a relatív konszolidációs kísérletet, amely az ő miniszterelnökségével kezdődött.¹³⁵ Kijelentette, hogy pusztán egy adott csoporthoz való tartozás miatt az állam egyetlen szerve sem minősíti az adott személyt megbízhatatlannak. Ezt a véleményt ugyanakkor nem minden döntéshozó helyzetben lévő személy osztotta. Sréter István honvédelmi miniszter egy kilenc nappal korábbi sajtónyilatkozatában kifejtette, hogy a zsidóságot kollektíven a megbízhatatlanok közé sorolták, és a hadseregen belüli helyzetük további kidolgozásra vár: „Rendezni kell a hadseregben a zsidókérdést is. A zsidóság tudvalevően a megbízhatatlan elemek közé van felvéve, rendezni kell tehát törvényhozási úton azt a viszonyt, amellyel a zsidóságnak a hadsereghez lennie kell”.¹³⁶

Nem kellett e javaslat kidolgozására sokáig várni. Sréter 1920. július 30-án megküldte a belügyminiszternek, „a M. Kir. Nemzeti Hadsereg létszámának ideiglenes fenntartásáról” szóló törvényjavaslatát é a hozzá tartozó minisztertanácsi előterjesztését előzetes tájékoztatás céljából. A honvédelmi miniszter e javaslaton keresztül, törvényi szinten kívánta szabályozni a munkásalakulatok rendszerét. Sréter az előterjesztésben röviden ismertette a munkásalakulatok keletkezését, s leírta, hogy mivel egy megbízható hadsereget kívántak felállítani, a megbízhatatlan kategóriába sorolt elemeket katonai szolgálatra nem vették igénybe, ám ez a megbízhatónak osztályozottak körében elégedetlenséget váltott ki. Hivatali elődei, hogy ezt az „igazságtalanságot” megszüntessék, a megbízhatatlanokat munkáscélokra hívták be, ám ez – a miniszter szerint – sem foglalkoztatási, sem pénzügyi szempontból „nem vezetett teljes eredményre”. Sréter ennek kiküszöbölése érdekében fontosnak tartotta, hogy a munkásalakulatok mind közmunkáknál, mind nagyobb magánvállalkozásoknál foglalkoztassák. Ezt viszont szerinte törvényi úton kellene szabályozni, mivel a véderőtörvény a hadköteleseknek csak katonai célokra, s elsősorban fegyveres szolgálatra való igénybevételét engedi meg. Mivel tehát a törvény, a hadkötelezettség alapján, a megbízhatatlanok hadseregen kívüli munkás célokra való alkalmazására „szigorúan véve alapot nem adott”, úgy a honvédelmi miniszter javasolta a törvény módosítását. Kiemelte, hogy a négy évfolyamból (1895–1898) a már besorozott hadkötelesekkel együtt mintegy 20000–25000 fő számítana megbízhatatlannak.

¹³⁴ *Nemzetgyűlési napló*, 1920. július 31.

¹³⁵ Romsics, 2017: 205.

¹³⁶ *Pesti Napló*, 1920. július 22.

Megjegyezte azt is, hogy „a törvény eme rendelkezése alapján kívánja a zsidó kérdést a hadseregen belül megoldani”, mégpedig úgy, hogy a zsidókat „megfelelő óvintézkedések mellett”, a „megbízhóságukhoz képest” esetleg fegyveres szolgálatra, vagy „munkásszolgálatra” alkalmaznák. Sréter István, Ferdinandy Gyula belügyminiszternek küldött levele szerint a legközelebbi minisztertanácson szándékozta előadni tervezetét,¹³⁷ ám átnézve a július harmincadika utáni minisztertanácsi jegyzőkönyveket, úgy tűnik, hogy a tervezet végül nem került a kormány elé.¹³⁸

Fél évvel később, az 1921. február 8-ai minisztertanácson újra felmerült a „zsidó kérdés” a hadseregben. Ezúttal Belitska Sándor honvédelmi miniszter válaszolt fel a zsidók Nemzeti Hadseregben való alkalmazásával kapcsolatos elképzeléseit. „Két nézet merült fel azon tekintetben, hogy a katonai szolgálatra besorozott zsidókat milyen beosztásban részesítsék a Nemzeti Hadseregnél. Az egyik megoldás az lett volna, ha a zsidókat külön osztagokba osztanák be. A második pedig az, hogy a csapatoknál osztanák be őket szolgálatra. Valószínűnek tartja, hogy végeredményben azon megoldás lesz a legbelsőbb, hogy a zsidókat külön osztagokban a csapatokhoz beosztva fogják alkalmazni”.¹³⁹

1921. március 23-án Berzeviczy Béla vezérkari főnök külön zsidó alakulatok felállítását javasolta a Honvédelmi Minisztériumnak.¹⁴⁰ E zsidó alakulatoktól elméletben nem fosztották volna meg a fegyverviselés jogát, ugyanakkor csak „első vonalbeli” csapatként alkalmazták volna őket. A fegyveres szolgálatra nem alkalmas zsidókat munkásalakulatokba osztották volna be. A vezérkari főnök által javasolt értekezletet végül bizonytalan időre elhalasztották.¹⁴¹

1921. április 1-jén Sándor Pál¹⁴² országgyűlési képviselő a „zsidó katonákkal való bánásmód” miatt levelet írt a honvédelmi miniszternek. Az országgyűlési képviselő levelében kifogásolta a Debrecenben szolgálatot teljesítő zsidó katonák helyzetét. Panasza szerint a „zsidó katonákat – rang és iskolai képzettségre való tekintet nélkül – a legdurvább munkára fogják, a városba egyáltalán be nem engedik, egyenruházatuk csupa rongy, és teljesen el vannak tetvesedve”.¹⁴³ A honvédelmi miniszter ezek után elrendelte az ügy kivizsgálását, majd május 5-én a jelentések elmaradása miatt, egy kiadványában meg is sürgette azt.¹⁴⁴ Május 9-én a debreceni

¹³⁷ MNL OL, K-148-1920/19-6120. „Törvényjavaslat a m. kir. nemzeti hadsereg létszámának ideiglenes fenntartásáról”. 73670. szám. eln.1.b. – 1920.

¹³⁸ Pataki, 1973: 120.

¹³⁹ MNL OL, W 12 minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1921. február 8.

¹⁴⁰ Hetés–Morva, 1968: 170.

¹⁴¹ Uo. 173.

¹⁴² Sándor Pál (1860, Hódmezővásárhely – 1936, Budapest): Kereskedelmi végzettséget szerzett Budapesten. A választásokon, pártönkívüli programmal Budapest III. választókerülete szavazta meg képviselőjének. A Nemzetgyűlési Almanach szerint „a parlamenti ellenzék egyik legharcosabb tagja volt”. Vidor, 1921: 121–122.

¹⁴³ HL, HM, 1921.eln.1./15577. 11032/el.1.

¹⁴⁴ HL, HM, 1921.eln.1./15577. ad. 11032/el.1.

körletparancsnok a kapott jelentéseket a saját jelentésével együtt megküldte a Honvédelmi Minisztériumnak. A körletparancsnok szerint általánosságban „a zsidó katonák viselkedésük folytán legnagyobb részét megbízhatatlannak minősítették, s így a munkásszázadokba lettek beosztva”.¹⁴⁵

Május 20-án a Debreceni Körletparancsnokság felterjesztéseiből, és a hozzá csatolt, fent közölt jelentésekből megszületett egy összegző osztály előterjesztés. Ebben beszámoltak arról, hogy a képviselő által felhozott adatok „nem felelnek meg a valóságnak”. Nehezebb munkát csakis a munkásszázadokhoz beosztott katonák végeznek, keresztények és zsidók egyaránt. Az osztály külön kiemelte, hogy a „keresztények panasz nélkül végzik a legnehezebb munkákat is”. A zsidók iskolai képzettségének figyelembevételével kapcsolatban kiemelik, hogy „egyrészt elég volt a múltban a sok zsidó írnokból”, másrészt a munkásszázadokban nem lehetnek tekintettel az iskolai képzettségre, hiszen „ez ellentétben állana a megbízhatatlan elemekkel megkövetelendő egyforma bánásmóddal”. A kimenő tekintetében hozzátették, hogy a zsidó legénység „faji ünnepén” kivétel nélkül nyolc nap szabadságon volt, szemben a keresztényekkel, akiknek csak egy-egy része szokott kimenőt kapni, akkor is rendszerint kevesebb időre. Ruházat tekintetében szintén a legénység többi tagjával egyenlő elbánásban részesülnek, azonban az egyik jelentésből azt a következtetést vonták le, hogy a „*zsidók talán szándékosan vesznek magukra rongyos ruhát, hogy a hadsereg tekintélyét ez által is rontsák, s hogy illusztrálják, miszerint a zsidókkal a hadsereg mostohán bánik el*”. Zárójelben megjegyezték, hogy ez „a múltak után egész természetesnek volna tekinthető”. A jelentés szerint a zsidók – éppúgy, mint a keresztények – havonta fürödhetnek, rühességet és tetvességet pedig csak az újonnan bevonulóknál tapasztaltak. Felrötták, hogy a zsidó hitközség titkárának a „*zsidók rituális szabadságolása helyett inkább arra lehetne gondja, hogy a zsidók ne rühesen és tetvesen vonuljanak be a hadsereghez*”. Az osztály egyébként azt vélelmezte, hogy a képviselő a zsidó hitközség titkárától nyerhette az információit. A hasonló esetek elkerülése végett az osztály javasolta, hogy tájékoztassák a munkásosztág parancsnokságokat, hogy „utasítsák rendre” az ilyen „prepotens zsidókat”, számukra további felvilágosítást ne adjanak, és az előforduló esetekről az előjáró parancsnokságoknak haladéktalanul tegyenek jelentést. Végül az osztály leszögezte: „*Általában régi tapasztalat szerint megállapítható, hogy a zsidók a velük követett bánásmóddal sohasem voltak megelégedve s szeretnének maguknak, mint ez esetben is, kivételes helyzetet teremteni*”.¹⁴⁶

¹⁴⁵ HL, HM, 1921.eln.1./15577. 5142/eln.1.a. 1921.

¹⁴⁶ HL, HM, 1921.eln.1./15577.

Az osztály előterjesztése hűen tükrözi a kor antiszemita közhangulatát.¹⁴⁷ Az első világháború és a Tanácsköztársaság bukása után a zsidókra, mint kollektív megbízhatatlanokra tekintettek. Egy visszaemlékezés szerint a zsidóság ezidőben gyakran érezhette úgy, hogy „*egyes zsidók bűnei miatt, az egész zsidóságot a vádlottak padjára ültették*”.¹⁴⁸

¹⁴⁷ E közhangulat kialakulásáról és az ehhez vezető útról Bihari Péter és Gyurgyák János műve szolgálhat adalékkal. Bihari, 2008; Gyurgyák, 2001.

¹⁴⁸ Simon, 1919: 8.